

4. Набиев Р. Из истории Кокандского ханства. – Ташкент: 1974.
5. Зиёев Ҳ. Туркистонда Россия тажовузи ва ҳукмронлигига қарши кураш. – Тошкент: 1998.
6. Илҳомов З. Хотираларда жонланган сиймо // Жамият ва бошқарув. 2000. – № 1.
7. Муҳаммад Яҳёхон. Туркистон хонлари тарихи // Ватан. 1994. – № 28, 31, 35.

Xolmirzayev Xayrullo Lutfillojon o‘g‘li,
Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti
E:mail: xayrullohxolmirzayev93@gmail.com
Telefon: +998939244337
ORCID ID 0009-0005-6672-425X

XX ASRNING 80-90 YILLARIDA FARG‘ONA VILOYATI TA’LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYORLASH JARAYONI.

Olimov Jahongir Bo‘riboevich
Qo‘qon Davlat Universiteti kata o‘qituvchisi, t.f.f.d.,
olimovjahongir1982@gmail.com
Mamajonova Gulnoraxon Ismoiljon qizi
Qo‘qon davlat universiteti
Ijtimoiy va gumanitar fanlarni o‘qitish metodikasi, Tarix mutaxassisligi
2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola XX asrning 80-90 yillarida Farg‘ona viloyati ta’lim tizimida kadrlar tayorlash jarayoni hamda Farg‘ona viloyatidagi 1980 – 1990-yillar davridagi xalq ta’limining ahvoli xususan, O‘zbekiston SSRda ta’lim tizimi rivoji. O‘qituvchilar ijtimoiy holati masalasi, kadrlar masalasi muammolari, zamonaviy darslik, o‘quv qo‘llanmalarining yetishmasligi, fan laboratoriyalarining

jihozlanmaganligi, asosiy e‘tibor miqdoriy ko‘rsatkichlariga qaratilganligi natijasida ta‘lim sifati darajasining pasayishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: O‘qituvchilar ijtimoiy holati, ta‘lim tizimi, o‘rta ta‘lim, O‘qituvchilar ijtimoiy holati, Pedagog kadrlar o‘rta maxsus ta‘lim, Xalq ta‘limini boshqarish tizimini, madaniy transformatsiya.

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс подготовки кадров в системе образования Ферганской области в 80-90-е годы XX века и состояние народного образования в Ферганской области в 1980-1990-е годы, в частности, развитие системы образования в Узбекской ССР. Затрагиваются вопросы социального статуса учителей, проблемы кадрового обеспечения, нехватка современных учебников и методических пособий, недостаток оборудования в естественнонаучных лабораториях, а также ориентация на количественные показатели, что привело к снижению качества образования.

Ключевые слова: Социальный статус учителей, система образования, среднее образование, Социальный статус учителей, Педагогический персонал в среднем специализированном образовании, Система управления государственным образованием, Культурная трансформация.

KIRISH

Farg‘ona viloyat ta‘lim sohasida kadrlar tayyorlash masalasi doim o‘zgaruvchan bo‘lgan. Rivojlanish jarayonlari davlat olib borgan siyosatga qarab o‘zgarib borgan. 80-yillargacha bo‘lgan davr oralig‘ini qaraydigan bo‘lsak nafaqat Farg‘ona viloyati butun respublikada pedagogik bilim yurtlari salmog‘i ancha past edi. 80 yillargacha Farg‘ona viloyatida 2 ta kadrlar yetishtirib beruvchi ilm dargohi mavjud edi. Shulardan biri Farg‘ona davlat universitetining tashkil etilishi viloyat va butun vodiyning ijtimoiy va madaniy hayotida muhim voqea bo‘ldi. Universitet maqomidagi oliy o‘quv yurtining vujudga kelishi nafaqat yuqori malakali kadrlar tayyorlash, balki mintaqada ilm-fan taraqqiyoti uchun ham yangi ufqlar ochib berdi. Farg‘onada universitetning ochilishi bu erda yangi kadrlar va tadqiqotlar markazlarini tashkil etish, keng ko‘lamda ilmiy tadqiqot ishlarini olib borish, fan

va texnika yutuqlarini ishlab chiqarishga joriy etish hamda mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini jadallashtirishga munosib hissa qo‘sha boshladi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Mazkur tadqiqot metodologiyasi tarixiy-qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va madaniy-tarixiy metodlar asosiga qurilgan. Ilmiy ishda asosan XX asrning 80-90 yillarida farg‘ona viloyati ta‘lim tizimida kadrlar tayorlash jarayoni tahlil qilingan.

Tahlil etilayotgan yillarda Yuqorida bayon qilinganlardan Farg‘ona viloyatida umumiy o‘rta ta‘lim sohasidagi islohotlar osonlik bilan muvaffaqiyatli amalga oshirildi, kamchiliklar va nuqsonlarga yo‘l qo‘yilmadi, degan xulosa kelib chiqmaydi. Masalan, mustaqillikning dastlabki yillarida umumta‘lim maktablari o‘quvchilari bilan darsdan tashqari olib boriladigan tarbiyaviy ishlar yaxshi yo‘lga qo‘yilmagan edi. Xususan, o‘quvchilarning darsdan tashqari bo‘sh vaqtlari mazmunli tashkil qilinmagani oqibatida ular o‘rtasida huquqbuzarlik, jinoyatchilik ortib borgan. Masalan, mustaqillikning dastlabki yillarida o‘quvchilar o‘rtasida umumiy jinoyatlar sonining ortishi bo‘yicha Farg‘ona viloyati respublikada birinchi o‘rinda turgan. 90-yillarning oxirlarida ham vodiylar viloyatlari, shahar va tumanlarida intizom yaxshi yo‘lga qo‘yilmagan, o‘quvchilar orasida huquqbuzarlik, tartibbuzarlik hollari ko‘p uchraydigan maktablar soni anchagina bo‘lib, Farg‘ona shahrida 16 tani, Qo‘qonda 8 tani tashkil etgan. Bu, o‘z navbatida, respublikada o‘sha davrda yuqori ko‘rsatkich hisoblangan [1].

Bundan tashqari maktablarda ta‘lim mazmuni ustidan nazorat qoniqarsizligi, o‘quvchilarning egallagan bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash borasida olib borilayotgan ishlarning yetarli yo‘lga qo‘yilmaganligi, darsliklar yetishmasligi, ayrim maktablarda o‘qituvchilarning malakasini oshirish, ularga metodik xizmat ko‘rsatish ishlarining oqsayotganligi, hududiy boshqaruv organlarining mahalliy hokimliklar bilan kelishgan holda maktablarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo‘yicha ta‘sirchan chora-tadbirlar ko‘rmaganligi natijasida maktab bitiruvchilarining bilim sifati past bo‘lishiga sabab bo‘ldi. Masalan, OTMlariga kirish uchun imtihon topshirgan abiturentlar 0%-30% gacha past ball

to‘plaganlar soni 1999 yilda 50000 nafar tashkil etgan bo‘lsa, 2000 yilda 0% - 30% gacha past ball to‘plagan abituriyentlar soni 73860 taga yoki 23860 taga oshgan. 1999 yilda respublika bo‘yicha abituriyentlarning umumiy soniga nisbatan o‘rtacha ball 102, 12 ni tashkil qilgan bo‘lsa, 2000 yilda o‘rtacha ball ko‘rsatkichida pasayish ko‘zatildi va bu 88,56 ballni tashkil qildi[2]. 2000 yil test yakunlarining viloyatlar bo‘yicha tahliliga e‘tibor qaratsak, Buxoro, Xorazm, Qashqadaryo viloyatlari, Toshkent shahri barcha fanlari bo‘yicha yuqori o‘rinni egallashgan. Surxondaryo, Qoraqolpog‘iston Respublikasi, Farg‘ona, Namangan, Sirdaryo viloyatlari esa barcha fanlar bo‘yicha past natija ko‘rsatib respublika bo‘yicha oxirigi o‘rinni egallashgan. [3]

Sohada amalga oshirilgan islohotlar bilan birga o‘z yechimini kutayotgan bir qator muammolar ham bor bo‘lib, bulardan eng asosiysi sifatida respublikadagi mavjud maktablar moddiy-texnik holatining nochorligini qayd etish lozim. Mustaqillikka erishish arafasida respublika maktab ta‘limi moddiy-texnik holatiga e‘tibor qaratsak, jumaladan, 1987 yilning sentabr oyi ma‘lumotlariga ko‘ra jami 7789 maktabdan 2501(32%) tasi toza ichimlik suvi bilan, 5303(68%) tasi kanalizatsiya bilan, 4587(60%) tasi isitish tizimi bilan[4] ta‘minlanmagan edi.

Umumiy o‘rta ta‘lim tizimidagi yuqorida aytib o‘tilgan muammolarning paydo bo‘lishi, sobiq sho‘ro davrida 70-yillar oxiri va 80-yillarda iqtisodiyotning biryoqlama rivojlanishi oqibatida jamiyatning barcha sohalarida yuzaga kelgan og‘ir ahvol bilan bog‘liq edi. [5] Bu davrda ta‘lim tizimining qanchalik nochor holatda ekanligini tasavvur qilish uchun maktab va kasalxonalarning 60 foizi nobop binolarda joylashtirilganligini aytishning uzi kifoya.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Umuman olganda, 1973-1991-yillar davomida Qo‘qon davlat pedagogika instituti moddiy-texnik, ilmiy-pedagogik va kadrlar salohiyati jihatidan rivojlanib, Farg‘ona vodiysida pedagog kadrlar tayyorlashning muhim markazlaridan biriga aylangan [6].

1980-1990-yillardagi xalq ta’limining holati va kadrlar tayorlash masalalari haqida quyidagicha fikrlarni aytib o‘tdi. O‘qish davomida darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar va o‘quv adabiyotlar masalasida ancha qiyinchilikka duch kelganligini aytib o‘tdi. Adabiyotlar asosan rus tilida bo‘lganligini takidlab o‘tdi. Bundan tashqari ish haqi masalasida ham bir qancha etirozlarini bildirib o‘tdi. O‘sha davrlarda ya’ni 1980-1990-yillarda kadrlar tayorlash jarayonida itoatkor kadrlarni tayorlashga ko‘proq urg‘u berilganligi, talabalarning ijodiy faoliyatiga ijotkorlikka unchalik etibor qaratilmaganligini takidladi. [7]

Maktablarda kerakli jihozlar yetarli bo‘lgan- deydi suhbatdoshimiz- miltiq, aftamat, o‘q dori va minalar bor edi. O‘qituvchilarning bilimi yaxshi yurakdan dars bergan lekin darslarda turli xil pedagogic tehnologiyalardan va turlicha metodlardan foydalanilmagan. O‘qituvchilar ijtimoiy hayoti haqida usti but qorni to‘q bo‘lgani kamdan kam o‘qituvchilarda mashina bolgani haqida eslab o‘tdi.

Mustaqillikning ilk yillaridagi iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramasdan mamlakat ta’lim sohasida, shu jumladan, umumiy o‘rta ta’lim tizimida izchil islohotlarni amalga oshirishga kirishildi va bunda dastlabki islohotlar sohada mehnat qilayotgan o‘qituvchi-pedagoglarni moddiy va ma’naviy qo‘llab-quvvatlashga, yangi turdagi maktab-internatlar va litseylar ochilishiga e’tibor qaratildi.

Agar mustaqillikdan oldingi davrga e’tibor qarasak, umumiy o‘rta ta’lim va u yerda mehnat qilayotgan pedagoglarning ijtimoiy holati bilan bog‘liq muammolar mavjud edi. Masalan, 1985-yilda respublika maktablarida ishlayotgan o‘qituvchilar soni 268,4 ming kishini tashkil qilgan holda, bu raqam 1990-yilga kelganda 243,9 ming nafarga tushib qoldi. Buning sababi, birinchidan, aholi o‘rtasida asosiy ziyo tarqatuvchi o‘qituvchiga nisbatan e’tiborsizlik bo‘lsa, ikkinchidan, o‘qituvchilarni ijtimoiy himoyalashda yo‘l qo‘yilgan jiddiy xatolar bo‘ldi [8].

Shularni inobatga olib Respublika Prezidentining 1990-yil 13-noyabrdagi PF-93-sonli “Barcha turdagi maktablarning o‘qituvchilariga, bolalar uylarining

tarbiyachilariga qo‘shimcha imtiyozlar berish, yuqori sinf o‘qituvchilarining ish haqini oshirish to‘g‘risida gi Farmoni qabul qilindi. Ushbu Farmonda maktab o‘qituvchilari va bolalar uylarining tarbiyachilariga ular yashab turgan davlatga qarashli uylar va kvartiralarini shaxsiy mulk sifatida bepul berilishi, yakka tartibda uy qurish uchun yer ajratilishi nazarda tutilgan edi.

Farmon ijrosiga e‘tibor qaratsak, xususan, 1999 yilgacha respublikada 97968 nafar xalq ta‘limi xodimiga davlat uylari bepul xususiylashtirilib berildi, 21946 nafar xodimga esa tashkilot va muassasalar tasarrufidagi uylar xususiylashtirildi, 35841 nafar pedagog xodimga shaxsiy qurilish uchun yer maydonlari ajratildi, qishloqlarda istiqomat qiladigan pedagog xodimlarning hammasi kommunal xizmat uchun to‘lovlardan ozod bo‘lsalar, shaharliklar uning 50 foizi miqdorini to‘ladilar [9].

Shuni alohida ta‘kidlash lozimki, maktab o‘quvchilarining bepul ovqatlanishi borasida amalga oshirilgan islohotlar respublika va vodiy viloyatlarida to‘liq amaliyotga joriy etilmay qoldi. Bunga sabab 90-yillar boshlarida respublika maktablardagi mavjud 7181 ta oshxonadan 3507 (49 %) tasi talab darajasiga mos bo‘lmagan binolarda joylashgan edi, 522 ta maktabning esa umuman oshxonasi yo‘q edi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘quvchilarga bepul nonushta berish borasida ham muammolarni yuzaga keltirgan. Masalan, Farg‘ona viloyatida maktab oshxonalaridagi ahvol talabga javob bermas edi [10].

Sohada amalga oshirilgan islohotlardan yana biri bu yangi turdagi maktablarning tashkil etilishi bo‘ldi. O‘zbekiston hukumatining 1990 yil 15 yanvardagi 32-sonli Qarori va O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligining 1990-yil 26-yanvardagi 45-sonli “Respublikada iqtidorli bolalar uchun maxsus maktab-internatlar tashkil etish to‘g‘risida”gi buyrug‘ini amalga oshirish maqsadida 1991-1992 o‘quv yilidan boshlab internat tipida bo‘lmagan yangi turdagi iqtidorli bolalar maktablari (litsey va gimnaziyalar) tashkil etila boshlandi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, maktablarga malakali kadrlar yetishtirib beruvchi dargohlar XX asr 80-yillar davomida mafkuraviy g‘oyalar ta’sirida yoshlarga ilm berib ularni SSSR manffatiga mos kadr qilib yetishtirishga harakat qilgan. Qayta qurish siyosati ham mana shunday g‘oyani qo‘llab quvvatlashi lozim edi. Lekin moddiy texnik baza juda yomon ahvolga tushib qolgan maktablarda yana boshqa muammolar mavjudligi ya’ni o‘qituvchilarning boshqa ishlarga paxta terish yoki qishloq xo‘jalik ishlarigajalb etilishi maktab ta’lim sifatiga katta ta’sir qiladi. Shu boisdan ta’lim jarayoni juda oqsab qoladi hattoki o‘quvhcilar rejadagai fanarni to‘liq yakunlay olmay qoladi. Bu jarayon faqatgina mustaqillik qo‘lga kiritilgandan so‘ng o‘z nihoyasiga yetadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Хатамов Т. А. Узбекистан умумтаълим мактаблари таълим ислоҳотлари тизимида: муаммолар, ечими ва истикболи (1991-2009 йй). Тарих фан. ном.... дисс. - Тошкент. 2010. - Б. 21.
2. Хатамов Т. А. Узбекистан умумтаълим мактаблари таълим ислоҳотлари тизимида: муаммолар, ечими ва истикболи (1991-2009 йй). Тарих фан. ном.... дисс. — Тошкент. 2010. — Б. 21 Ражабов Қ. - Тошкент: Узбекистан. 2019. - Б. 227.
3. Абдуллаев Р., Рахимов М Узбекистан тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. Масъул муҳаррирлар:. Узбекистан тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. Масъул муҳаррирлар: Абдуллаев Р., Рахимов М.
4. Раҳматуллаев Ш. Фарғона водийси шаҳарларида иктисодий трансформация жараёнлари (1991-1996
5. O‘zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). Ikkinchi kitob. Mas’ul muxarrirlar: Abdullayev R, Raximov M, Rajabov Q.- Toshkent: O‘zbekiston. 2019.-574 6.
6. Abdullayev O. Namangan viloyati. - Namangan: Ibrat. 1995. - 147 b.
7. Farg‘ona istiqlolga shukrona. Farg‘ona viloyati ma’naviyat va ma’rifat kengashi. - Farg‘ona. 2011. - 181 b.

8. Shamsutdinov R. Is‘hokov A. Andijon tarixidan lavhalar. - Toshkent: Sharq.2013.-589b.
9. Farg‘ona davlat universiteta. I. Tarix va yuksalish yillari. Mas‘ul muharrir i.f.d. prof. Sh. Tashmatov. - Farg‘ona: 2015. - 294 b.
10. Раҳматуллаев Ш. Мустақиллик шароитида Фарғона водийси шаҳарларида ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар (1991-1996 йиллар). Тарих фан. ном.... дисс. – Тошкент: 2000. 200 б.;

**Қўқон хонлиги даврида Наманган шаҳри ва атроф қишлоқларининг
суғорилиш тизими тарихи.**

Аманов Абдусалим Абдусаломович

ҚўқонДУ “Тарих” кафедраси ўқитувчиси.

Тел: +99891-200-04-66 E-mail: amanovabdusalim1980@gmail.com

Аннотация: Ушбу мақолада Қўқон хонлигининг Наманган шаҳри ва атроф қишлоқларидаги суғорилиш тизими тарихий манбалар асосида таҳлил қилиш ва ёритиб беришга ҳаракат қилинган.

Калит сўзлар: Қўқон хонлиги, суғориш иншоотлари, суғориш тизими, деҳқончилик, солиқлар, мажбуриятлар, хашар, Янгиариқ канали, мироббоши, мироб.

Аннотация: В данной статье предпринята попытка проанализировать и осветить ирригационную систему города Намангана и окрестных сел Кокандского ханства на основе исторических источников.

Ключевые слова: Кокандское ханство, ирригационные сооружения, оросительная система, земледелие, налоги, повинности, хашар, Янгиарицкий канал, мираббоши, мираб.